

"ותן חלקנו בתורתך"

פסוקי תורה / בראשית ג' י"ג

ותן חלקנו בתורתך
סדרת שיעורים על
מעלת התורה ומקצת לימודה

[א] ויתפלל אברהם אל האלהים, אריח בריח מתחלת הספר ועד כאן לא נאמר כלשון הזה כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה. (כ"ד נ"ב)

[ב] ויתפלל אברהם אל האלהים, והיה אברהם מתפלל וכולם מתרפאים מן עצירתם, ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אסותו וילדו כו', ואשתו של אבימלך היתה עקרה, ומנין שהיתה עקרה, שנאמר וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואין אדם טרפא אלא דבר שהוא לקוי וכו'. (פס"ד פמ"ט)

בחינושי הדר"ל על המדרש מברך שער עכשיו לא התפלל אדם ונענה לבטל הגזרה, עד אברהם שפתח פתח זה, ולכן פותחת תפילת שמונה עשרה במגן אברהם שממנו נפתחו שערי חסד לשמוע תפילה. כלומר אברהם אבינו פתח את שערי התפילה, את היכולת להתפלל על גזרה שנגזרה ולבטלה. ואולי לא לחינם לומדים חז"ל מהפסוק בפרשתנו "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' (יט, כז), שאברהם תיקן תפילת שחרית. אברהם, ראשון המאמינים מלמד את העולם כולו אמונה באל אחד עושה שמים וארץ, וחלק מהלימוד הזה כולל את האמונה ביכולת האדם לפנות לאלוקיו, להתפלל לבקש על צרכיו ואף לבטל גזרה שנגזרה.

בפירושו רש"י על המדרש נאמר "מתחילת הספר ועד כאן לא נאמר כלשון הזה שיהא אדם מתפלל על אחרים"

זרע הוא כמעט אי אפשר, ועל זה אמרו ¹¹: עובד כוכבים שיושב ועוסק בתורה הוא ככהן גדול שגכנס לפני ולפנים. פירוש ¹² שכהן גדול נכנס להסיון הרע לכפר ולשלוח העונות "אל ארץ גזירה" ¹³ — שזה ענין הסרת הרע — בזה הוא גדר אחד מי שמצווה ועושה למי שאינו מצווה. אבל להשיג זוהר השלמות הרוחני, ועוצם התקרבות לאלקים, אין בזה סוג וערך כלל מי שמצווה: ועושה למי שאינו מצווה ועושה ¹⁴, שנועם העליון ודביקות האלקי אינו אלא רק למי שמצווה שיעוסק בתורה. ולכן בתקבלה תפילת משה שלא תשרה שכינה באומות ¹⁵, כיון שאינם מצוים, אף אם יהיו עושים לא ישיגו דביקות האלקים השולך בתוך תורתו, כמו שביארנו. וזו עומק מאמרם שאברהם שלח ליצחק ללמוד תורה, כי התבונן במאמרם זה אשר העירו לנו כי להסרת הרע ולכלוח הזומר — ומאחביו השטן ומדיחיו — כבר הגיעו אברהם ויצחק בניסיון העקידה שהגיעו לתכלית מעלה האנושית ¹⁶, אשר לבם היה חלל בקרבם לגמרי ¹⁷. אבל בכל זאת לא הוגיחו התורה, כי היתה חביבה עליהם — אף שלא היו מצוים ועושים, ולא הוסיפה להם התורה בעצם שלימות לולא ¹⁸ הסרת ההעדריים והפחיתות כאשר הוסיפה להשלמים המצוים ועושים ¹⁹ — בכל זאת הוגיחו מאהבתם אותה, שעל ידה הסירו הרע וסילקו הפחיתות ²⁰, ובעשו אורים גדולים ומוזהרים מפיקים גוגה הכוכבים לעולם ועד.

דרקיע עוסקים בהלכות ²¹, כי אף בלא חומר ובלא יצר ובלא רע, גם כן התורה היא התכלית האמיונית — והוא הדבקות הנשגבה לאלקים. וזה שאמרו בשבת דף פג, ב: לעולם אל ימנע אדם מבית המדרש ומדברי תורה, ואפילו בשעת מיתה שנאמר: "וזאת התורה אדם כי ימות באוהל" (במדבר יט, יד) — אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה. פירוש, דאמרו פרק קמא דברכות, אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ²² ואמר לו יזכיר לו יום המיתה וכו', הרי דיום המיתה מועיל להתחילש הרע ולבלע היצר יותר מתורה ומקריאת שמע. ואם כן, אם תאמר כי התורה אינו רק ²³ להסיר הפחיתות ולהדיח הרע ולהשלים החסרון, אם כן בשעת מיתתו של האדם — שאז נוזל ממנו היצר לגמרי — אינו צריך לאחוז בתורה על זה אמרו ²⁴ שאינו כן, שעצם התורה היא תכלית השלמות אף במקום שבעדר הרע, לכן אף בשעת מיתתו של האדם יהא עוסק בתורה. ובכל זאת אינו דומה שלימות התורה להמצווה ועושה מצד מצוה, למי שאינו מצווה ועושה, מצד שלימות המושג מהתורה ²⁵, כי להסיר

7. כי אע"פ שתפקידן להרחיקו מהשפעת היצר בטל, הרי בחוצות הן עדיין על מנת לקרבנו לאלקים ולהשיג את ההשגה האלקית.

חזקתה ²⁶ היא גזירה גזירתה כן כל

8. ה' ימים בין תעב את פיה

כב, יט וישב אברהם אל נערו. ובמדרש (בראשית רבה נו, כ): ויצחק היכן הוא? ... שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה, משל לאשה שנתעשרה מפלכת, אמרה הואיל ומן הפלך הזה התעשרתי, עוד אינו זו מתחת ידי לעולם. כך אמר אברהם, כל שבא לידי אינו אלא בשביל שעסקתי בתורה ובמצוות, לפיכך איני רוצה שתזון מורעי לעולם (עכ"ל המדרש). דע כי התורה היא משלמת את הישראלי ומכשרתו ברמ"ח איבריו וש"ס גידיו גר"ן, ומעלתו אל תכלית השלמות האפשרי, ובלעדה לא יוכל אדם לבא לידי כשרון הגמור מיום נתן ה' אותה לישראל. ומלבד שהיא משלמת את החיסרון ומונעה הפחיתות אשר בהאדם מצד חומריותו וכוחות טבעו המשוקעים וטמועים בהכלי הזמן ועוגביו, עוד היא בעצמותה טוב ויקר אשר האמנות, ובה יתקרב האדם לאלקינו, ובה יתזה פניו — הוא השגת האלקות. כי התורה היא מעונו של השם יתברך, ובה הוא שרוי, וכמו שראינו במקדש, שבלוחות העדות על הארון שם שרתה שכינה ²⁷, ומשם יצאה אורה לעולם [מגוחות] (פ', ב'), והוא כינוי על שפע החכמה וההשגה והשלמות. ובבסוק שני שחסר הארון חסרה שכינה, "ובבסוק הארון ויאמר משה קומה ה' ²⁸! ולכן לעתיד לבא ²⁹ גם כן אין מצוות בטלות, וכן מצאנו להצדיקים במתיבתא

7. רבי ירמיה היה יתיב קמה דרבי זירא והו עסקי בשמעתא, גנה לצללי וזהו קא מטרבה רבי ירמי, קרא עלי ר"מ מסיר אונן משמע תורה גם תפלו חועבה (שם), האדם פונה מטבע נפשו אל רגשי הקודש, שלהשלים ולהציאם מן הכח לפעל ממעמקי נפשו דרושה לו התפלה. אנו, בזה יוכל למצות בדבר אחד כללי, שהרי כשם שיש לו נטיות רוחניות, מצד טבע נפשו המטכלה, כן יש לו המון רגשות לכמה חפצים ורצונות חמריים. והנה זה ישכיל כל אדם, שבהרחבת הרגשות הסותרות בלבב האדם אל הענינים החמריים וכל השייך להם אין טוב לאדם כ"אם שיהיו מודרכים ע"פ משפט דעת התורה, הנותנת צדק בכל ארוותיה ומדרכת את האדם בדרך טובה וישרה, ובהעוב נפש האדם לשאיפותיו החמריות וכל התלוי בהן כלא מטורת התורה הלא יפול בנפלים וירדך דרך אבדון ומות. אבל בנוגע לשאיפות הרוחניות שבנפש, שכללן הוא אהבת ה' והתענג על טובו והוה כבודו, והמון הסעיפים המסתעפים מעמקי ההרגשות האלה, יוכל האדם לחשוב, שאינו צריך לפלס להן כלל מציב למרוי, כ"אם יעווב את נפשו ע"פ דרכה, תשגה באהבת צור עולמים, תתענג, תסתוף, תרנן מקירות לב ותשפך שיהי ככל אשר תשאה רוחה העולה אל על, ואיכ לאותן ההרגשות הרוחניות, שהן סעיפי התפלה, יחשב שזין צרך בהדרכה תורנית, ובכא עת תפלה ימחר לעווב הלמוד התורני למען הקם עולה של תפלה.

אלה כאלה יתקן ³⁰ זמני תפילה

רבה חזיה לרב המנוג דקא מאריך בצלוחיה אמר מנחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה והוא סבר זמן תורה לחוד ומן תפלה לחוד (שבת י.) התורה חתן לאדם תמיד השגות שכליות הנובעות חדשות בכל פת ואמיתות קימות לעד ממקור האמתי שהיא חיי עולם. התפלה תפוסק לא בהודעת ידיעות חדשות והקשרת שכל האדם באמתיותו. כי אם להשתמש בחלקן של הידיעות הידועות וקבועות ולהעמיק בכח ההרגש את הרושם של הידיעות המוסריות על כוחות הנפש.

משה רבינו, רב המלך

שוב מעשה ברחבי"ד שהלך ללמוד תורה אצל ר' יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של ריב"ז, א"ל חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה, הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים ויחיה, אמר ריב"ז אלמלא הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו וכי חנינא גדול ממך, אמר לה לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך (שם):

יש דרך עבודה שכלית שהאדם מתהלך על פיה בדרכי ד', ויש דרך עבודה התלויה ביותר בהרגש הטוב, ושניהם נכללים בכלל לב טוב: השכל הטוב והאמתי, המנהיג באמתותו את כל כחות הנפש, והרגש הטוב המושל בכל נטיות האדם. אמנם מי ששם מעינו בעבודה השכלית העיקר אצלו הוא ההשגה הטהורה שהוא מגיע בה, ואין פעולתו ע"י התפלה מוסיפה לו כ"כ שלמות בעצם דרכו זו, אבל הבחור בדרך ההרגש מסייעה לו התפלה והתקבלותה להרמת מצב עבודתו, ועל כן התקבל ביותר, כי עין ד' אל יראוי להשלימם בדרך זו ילכו בה. ועל כן אף שעבודת השכל בעצמה נעלה היא מעבודת הרגש, כשם שהשכל בעצמו הוא כח יותר נעלה מהרגש, בכ"ז פעולת התפלה תראה למי ששם מעינו בטהרת הרגש, לרומם רוחו בשפיכת שיח והרגשת הנטיות הטבעיות לדיבקה בד' אלהים חיים, שהוא דומה כעבד לפני המלך, שמעלתו נמוכה נגד מי ששם מעינו בהשגות האמתיות כפי פעולת השכל ממקור תהי"ק בחזקו לרומם ברום ערכו ג"כ את ערך הרגש, והוא כשר לפני המלך, ונמיכת המעלה תקרב את הפקת מעולת המבוקש.

משה רבינו, רב המלך

המצוות התפילה הן תיקון הכלי, הלמד, ואילו לימוד התורה הוא עצם החיים הרחניים והעליונים יותר, ובכל אופן, שניהם נחוצים. המצוות התפילה הכרחיות במכשירות את האדם לברכת לימוד התורה. ולימוד התורה הוא השפעה העליון בעצמו.

הנטיה אל התפילה מגיעה לפעמים כדי לקרב את הרצון הנפשי של האדם לתוכן הלימוד שהשיג כבר בשכל. האמירה של הרצונות הנעלים מתוך עמידה... לפני הקביה מכאן את האדם לחזקת המידה בה קנה את הרצון העליון המתבטא בתורה בקנין תמיד. זו העבודה של ילעשות מהתורה תפילות, להפוך את ההבנה שבשכל לרצון שכלל הצורך הזה בתפילה הוא חלק משמעותי בתיקון האדם, תיקון הלב. ידומה לביא בעי.

מאנו בגורא במטבת טוטה על הפסוק: יכי נר מציה ותורה אור, תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור, לומר לך: מה נר אנו מן אלא לפי שעה, אף מצוה מגיעה לפי שעה, ומה אור מן לעולם, אף תורה מגיעה לעולם. כלומר, יש וזפרש משמעותי בין הזכות של לימוד התורה לזכות של קיום מצוות.

השם בראשית הברייה
אלהים היה ויבא אל עין אלהים

לפעמים אין אדם יכול ללמוד מפני שהוא משתוקק הרבה לתפלה, וכל זמן שלא התפלל עדיין כראוי הנשמה צמאה, ודומה הדרכו כמי שצמא הרבה שאינו יכול לאכול עד אשר ישתה החילה לשבור צמאו, ואח"כ יכול לאכול. ההרגשה הזאת מפותחת היא אצל מי שנשמתו גדולה ושורש אור צדיקים שרוי בתוכה. ובכללות יהיה כזה יסוד התפלה כמו הכשרה לתורה, כשתיית המים המיונים בדרך עזר 10 להעביר את חלקי המונות בכל חלקי הגוף. ואם לא יהיו מונותיו נתונים לא ייעלו המים המעבירים, מסיר אנו משמוע תורה גם חפלתו תועבה.

כאן מגיעה ההדרכה הפעשית ההסבר אילה. אדם זה צריך קדם כל להתפלל, ללא התפילה לא יוכל ללמוד, ולכן, במקרה זה, התפילה היא הזכה לתורה.

היות אל התפילה כשתיה מתבטא כאן גם ביכולת להעביר את המזון - ללא תפילה לימוד התורה לא יקלט היטב ולא יועבר למקומו הנכון אצל הלומד.

יזאם לא היו מונותיו נתונים לא יועלו המים המעבירים, מסיר אנו משמוע תורה גם חפלתו תועבה.

על אדם זה להזהר מהקיצוניות השניה. נכון שעליו להתפלל במקרה זה במקום ללמוד, אך לא יוכל לעשות קביעות מהנהגה זו באופן שרק יתפלל ולא ילמד כלל, במשל - אם לא יאכל לא תועיל השתיה, כיון שאין מנוח להעביר.

רק ע"י השילוב הנכון של כל התורה הדומה למזון, וכמובאר לגיל (למשל בסעיף ר), עם כל התפילה הדומה לשתיה, יגיע האדם אל הכרואת החזונה הרחנית הנכונה.

השם

לכאורה, הרי עמלק בא על שרפו יהיה של ישראל מן התורה (שם), וכל ענינו של משה הוא התורה, כדלעיל - מדוע איפוא לא אמר שם משה ישוער על איהר רמב"ם תמחה והרי תלמוד-תורה כנגד כולם! (פאה א, א); תורה היא "חיריעולם", אם יעקב למד במשך ארבע-עשרה שנה את שבע מצוות בני-עם בבית-אשט ועבר, ללא ספק היה גם למשה על מה לומר שישוער...

תפילה: קרבת-אלקים מיידיית ולמרות הספקות שיש לי בדבר, ננסח בעז"ה לומר משהו קטניוך השאלה:

אין דברי רבא נאמרו כלפי המצב הכללי, הרגיל, בו התפילה היא בדר "מנחתם חיריעולם ויסקים בחירשעה", קרבת-אלקים המדולה מושגת דווקא על-ידי לימוד התורה; על-ידי בנייה שיטתית של נדבך אחר נדבך, של לימוד הדף של היום על בסיס הדף שלמדת

אתמול. וכך נפסק להלכה בעקבות סוגיית הגמרא ב"מגילה" (כז), שמונר לשנות בית-דכסות ולעשותו בית-מדרש - משום שוהי עליה בקדוש - אין אין להפוך בית-מדרש לבית-דכסות, שכן מורידים אותו בזה ממעלתו (שו"ע או"ח קנ"ג, א). אין לע כל חתוקי ברכה גדול מן התורה, לבניית הכלל והפרט.

אבל במה דברים אמורים - כשיש זמן לבנותו אם יש זמן, אתה בונה עצמך באופן יסודי, לאט-לאט - אבל בקטחה; כך גם תתעבב אשיותך בצורה איתנה, שתתחיה עמידה במני זעועים. אבל כשאין זמן ועמלק עומד להשמיד חיו את ישראל, ואין לך ארבעים שנה בהן תוכל ללמד תורה ולבנותם ביסודיות, הרי שאתה חייב לחשיב קרבת-אלקים מיידיית - וזאת משיגים בתפילה! כי לעומת חננין השכלי שהוא מטבעו איטי יותר, מסוגל הרגש לקשר אותך במחירות רבה אל הבורא; באמצעות הרגש ניתן לבקוע מיד את כל המחצות - בתנאי שרנשג, התפילה, יהיו אמיתיים. וכשעמלק ניצב מולך למנומה - יש סיכוי טוב שהתפילה תתחיה אמיתית, ותניב את קרבת-אלקים הדרושה.

והראיה, ממאבק מאוחר יותר שהיה עם עמלק; נס'פורים. חו"ל אמרו על נס זה: "הדולה חסרת טבעת יותר ממיח בניאים שעמדו לישראל (מג"י ד.) ומדועו - כי כל הבניאים ניבאו על צרה שתנידה לבוא, ותמיד הרנשו ישראל עצמם בכך שאולי האויב לא יגיע, ואם יגיע אולי יגיע לפשרה מידינית, ואולי ואולי. אבל בשושן - אמרו ליהיחם בנייה יום ביוק שמתחו את כולם, חלילה, מדול ועד קטון; ומול איוס מוחשי כוון, התפיעה זעקה אמתית שקשרה את ישראל בבתי-אחת לאניהם שבשמים, וכשקריבים לאבינו שבשמים - הישעה מוכנתות.

ואגב, כך עשים אנו גם בראש-השנה וביום-הכיפורים; עשקים כמעט במשך כל שעות הימים הגורליים הללו, בתפילה זוקא, ולא בלימוד-תורה, משום שבמירצין אלה קיים סיכוי שהתפילה תבקע ממענקיה-הגשמי, ותרומם אותה ודך שעות מספר אל מלך יושב על כסא רחמים.

השם בראשית הברייה